

ŞERİF MARDİN
Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu

Princeton University Press, 1962 (1 baskı)

The Genesis of Young Ottoman Thought

© 1962 Şerif Mardin

İletişim Yayınları 382 • Şerif Mardin Bütün Eserleri 5

ISBN-13: 978-975-470-582-9

© 1996 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-13. Baskı 1996-2017, İstanbul

14. Baskı 2021, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Sait Kızılırmak

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ŞERİF MARDİN

Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu

The Genesis of Young Ottoman Thought

ÇEVİRENLER

*Mümtaz'er Türköne / Fahri Unan
İrfan Erdoğan*

REDAKSİYON VE YAYINA HAZIRLAYAN

Ömer Laçiner

ŞERİF MARDİN 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nde başladığı orta öğrenimini ABD'de tamamladı. Stanford Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü mezuniyetinin ardından lisansüstü eğitimini John Hopkins Üniversitesi'nde yaptı. 1954'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olarak giren Şerif Mardin, doktoraasını "Yeni Osmanlıların Düşünsel Yapıtları" konulu teziyle Stanford Üniversitesi'nde tamamladı. 1964'te doçentliğe, 1969'da profesörlüğe yükseldi. 1973'te geçtiği Boğaziçi Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve sosyoloji dersleri verdi. ABD'de Columbia ve California, İngiltere'de Oxford Üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. Washington D.C.'deki American University Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı ve aynı üniversite bünyesinde faaliyet gösteren İslâmî Araştırmalar Merkezi'nin başkanlığını yürüttü. Aynı zamanda Sabancı Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine devam etti. 2010'da emeritus profesör unvanı aldı. Mardin, 6 Eylül 2017'de hayatını kaybetti. İletişim Yayınları tarafından Bütün Eserleri kapsamında yayımlanan kitapları şunlardır: *Jön Türklerin Siyasal Fikirleri 1895-1908* (AÜSBF Yay., 1964) [1983], *Din ve İdeoloji* (AÜSBF Yay., 1969) [1983], *İdeoloji* (AÜSBF Yay., 1976) [1983], *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (Makaleler derlemesi, 1990), *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Makaleler derlemesi, 1990), *Türkiye'de Din ve Siyaset* (Makaleler derlemesi, 1991), *Türk Modernleşmesi* (Makaleler derlemesi, 1991), *Religion and Social Change in Modern Turkey. The Case of Bediüzzaman Said Nursi* (1989) [*Bediüzzaman Said Nursi Olayı / Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim* (1992)], *The Genesis of Young Ottoman Thought* (1962) [*Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (1996)], *Türkiye, İslam ve Sekülerizm* (Makaleler derlemesi, 2011).

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM	
Giriş	9
İKİNCİ BÖLÜM	
Yeni Osmanlılar	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Yeni Osmanlıların İslâmî Entellektüel Mirası	95
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Ondokuzuncu Yüzyılda Türk Siyasî Seçkinleri	123
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Yeni Osmanlılar ve Osmanlı Geçmiş	151
ALTINCI BÖLÜM	
Sâdık Rifat Paşa: Yönetim Seviyesinde Yeni Fikirlerin Girişi	191
YEDİNCİ BÖLÜM	
Yeni Osmanlıların Yakın Kurumsal ve Entellektüel Geçmişleri	221
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Şinâsi: Kamuoyunun Doğuşu	281
DOKUZUNCU BÖLÜM	
Mustafa Fâzıl Paşa: Ondokuzuncu Yüzyıl Ortası Liberalizmi	307

ONUNCU BÖLÜM	
<i>Nâmık Kemâl: Sentez</i>	315
ONBİRİNCİ BÖLÜM	
<i>Ziyâ Paşa: Felsefî Güvensizlik</i>	373
ONİKİNCİ BÖLÜM	
<i>Ali Suâvî: Partizan</i>	399
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
<i>Hayreddin Paşa: Uzlaştırma Teşebbüsü</i>	427
ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
<i>Sonuç</i>	441
<i>Lûgatçe</i>	455
<i>Bibliyografya</i>	463
<i>Dizin</i>	487

TEŞEKKÜR

Bu kitap, hazırlanışının her aşamasında teşvik eden ve yorumlarını esirgemeyen birçok kişiye çok şey borçludur. Hepsinin hakkını teslim etmek imkânsız olmasına rağmen, burada en azından yazılışı esnasında doğrudan ilgilenmiş olanlara teşekkür etmek isterim.

Beni Türk modernleşmesini bir tez konusu olarak almaya ilk teşvik eden, Stanford Üniversitesi Siyasal Bilim Kürsüsü'nden Prof. James T. Watkins III idi. Okuyacağınız kitapta ele alınmış temaların birçoğu, Stanford Üniversitesi'nin merhum profesörü Arnaud Leavelle tarafından –Batı düşüncesi bağlamında– yaptığı parlak analizlere tanıklık etme şansına sahip olmuş olanlara aşina gelecektir. Mezuniyet ödevi yıllarında arkadaşım John Holley'in cömertliği bana fizikî uğraştan ziyade entelektüel çalışma üzerine yoğunlaşma imkânı verdi. Profesör Majid Khadduri İslâmî kültürün kavranmasının esaslarını sağladı. Prof. Hilmi Ziya Ülken Türkçe kaynaklarda temel doğrultuyu verdi. Ankara Üniversitesi'nden Prof. Halil İncalcık, doktora tezimin gözden geçirilip genişletilmeye değer olduğuna inanmam için cesaretlendirdi beni.

Princeton Üniversitesi Doğu Araştırmaları Bölümü bana geniş bir birlikte araştırma imkânı sağlayarak bu tavsiyeyi yerine getirmem için eşsiz bir fırsat verdi. Bölüm başkanı olarak Prof. T. Cuyler Young ve Türkiye araştırmaları direktörü Prof. Lewis V. Thomas bu bölümde çalışmak için son derece değerli olan moral desteği sağladı.

lar. Her ikisi de müsvedde metnin daha gelişkin hale gelmesi için ele alınması gereken bazı sorunları görebilmemi kolaylaştırdılar. Prof. Thomas, ilk metni orijinal yazım taslağının aksaklıklarını giderek okuyup, materyalin düzenlenmesinde önerilerde bulunup uzmanca tavsiyeler verdi. Harvard Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi'nden Sir Hamilton Gibb, el yazmasının Princeton University Press'e teslim edilmiş olduğu sırada ABD'de olmamı mümkün kılarak böylelikle benim basımın hazırlanmasının ilk safhalarını izleyebilmemi sağladı. Princeton Üniversitesi'nin Doğu Araştırmaları Bölümü'nden Bayan Jansen Dalby, harikulade düzenli çalışan bürosunun imkânlarını tahsis ederek el yazmasının gayet muntazam daktilo edilmesini sağladı.

Princeton University Press'ten Miss R. Miriam Brokaw'ın sürekli dikkati ve editoryal yardımına duyduğum minneti ifade edebilecek kelime bulamıyorum. Onun Türkçe imla ve yayının son derece düzensiz görünen uygulamalarından tedirgin olmayı bir yana bırakması ve bu karmaşaya bir düzen getirme girişimleri onun sistemli sabrının bir göstergesiydi.

T.W. Arnold ve Alfred Guillaume tarafından yayına hazırlanan *The Legacy of İslam*'dan alıntı yapmama izin verdikleri için Clarendon Press'e; E.I.J. Rosenthal'ın *Political Thought in Medieval İslam: An Introductory Outline*'ından alıntı yapmama izin verdiği için University Press of Cambridge'e; Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü himayesinde yayınlanan H.A.R. Gibb ve Harold Bowen'in *Islamic Society and the West*'inden alıntı yapma izni verdikleri için Oxford University Press'e; Majid Khadduri'nin *War and Peace in the Law of the Islam*'ından yararlanma izni verdikleri için Johns Hopkins Press'e ve Majid Khadduri ile Herbert Liebesny'nin yayına hazırladığı *Law in Middle East*'inde yer alan H.A.R. Gibb'in "Meşrutî düzenleme" üzerine makalesinden alıntı yapmama izin verdikleri için Orta Doğu Enstitüsü'ne teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Tanzimat kelimesi, Türkçe’de “düzenlemeler” anlamına gelir ve Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu’nda Batı’dan esinlenen çok sayıda siyasî ve sosyal reformların gerçekleştirildiği bir dönemini (1839-1878) belirtmek için kullanılır. Günümüzde bir Türk için bu terim, derhal Türkiye’ye bu reformları getirmede öncü bir devlet adamı olan Mustafa Reşid Paşa’yı hatırlatır; ordunun ve kamu hizmetlerinin Avrupalılaşmasını, Tanzimat öncesinde seleflerinin giymiş oldukları uzun koftan ve sarık yerine İstanbulun ceketler ve fesler giyen yeni memurları akla getirir. Söz konusu terim ayrıca, çağın bol masraflı balolarında Fransızca olarak nükteli şiir ve sözler söyleyen Reşid’in halefi Fuat Paşa’yı ve imparatorlukta “karma” seküler mahkemelerin kuruluşunun gelişimini hatırlatır.

Tanzimat döneminde Türkiye’de vuku bulan kurumsal dönüşümler o zamanki Batılı gözlemcileri o kadar etkiledi ki, genellikle yüzeysel olmasına rağmen, bu resmî başkalaşıma geniş yer verildi. Bununla birlikte, vakit henüz olgunlaşmamıştı ve Avrupalı gözlemcilerin kullandıkları araçlar, Tanzimat reformlarına paralel giden düşünce akımlarını inceleyerek yaz-

mak için henüz elverişli değildi. Bu çalışma, bu boşluğu doldurmaya yönelik bir girişimdir. Bu eser, Tanzimat'ın sonlarına doğru, 1867-1878 yılları arasında şöhret kazanan bir grup Türk aydınının, yani Yeni Osmanlıların, siyasî fikirlerine girmeye başlayan akımları belirlemeye çalışır.

Çağdaş Türkiye'de Yeni Osmanlılar hakkında bilinenler, bilgilerin doğruluğu ve ayrıntıların zenginliği açısından, İngiltere'de onyedinci yüzyıl muhalefet grupları hakkında bilinenlerle veya bir bütün olarak Batı Avrupa'nın çok daha gerilerdeki Ortaçağ Konsül tartışmaları hakkında bilinenlerle mukayese edilemez. Ancak, bugün Türkiye'de yazı dilinin sadeleştirilmesinden köklü sivil hürriyetlere kadar, kökleri Yeni Osmanlıların öncü çalışmalarında yer almayan tek bir modernleşme alanı olduğunu söylemek zordur. Paradoksal olarak, Türk devletinin temellerine İslâm'ı yeniden enjekte etmeye yönelik bugün görülen her ciddi teşebbüs, geriye, onların zamanına da bakmak zorundadır. Çünkü, Yeni Osmanlılar aynı zamanda hem Türkçe okuyan halkın entellektüel donatımının Aydınlanmacı kısmının fikirlerini hazırlayan ilk insanlardı ve hem de bu fikirlerle İslâm arasında bir sentez meydana getirmeye çalışan ilk düşünürlerdi.

Sırf otuz yıllık Türkiye Cumhuriyeti tarafından sağlanandan daha köklü bir siyasî modernleşme perspektifi olması sebebiyle bile, Yeni Osmanlı hareketinin bir muhasebesini yapmaya ihtiyaç vardır. Diğer taraftan, onlar hakkında çok az şeyin biliniyor olmasının söylenmesi de, insanı haklı çıkaracak özel bir sebeptir; onların tarihlerini aydınlatmaya çalışan ciddi bir girişim olarak, herhangi bir dilde yazılmış sadece tek eser vardır.¹ Bu eser de, Yeni Osmanlı hareketinin doğuşu ile, onların ortaya çıkışlarının hemen öncesindeki ekonomik değişmeler arasında tam bir ilişki kurmaya

1 Y. A. Petrosyan, "Noviye Osmanii," *I Borba za Konstittusiu 1876 g. v Turtsii* (Moskova, 1958).